

Antonín Václavík (1891–1959)

Zakladatel moravské národopisné školy

Když se roku 1945 ujímal ve svých padesáti čtyřech letech vedení nově zřízeného semináře pro etnografii a etnologii na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, byl Antonín Václavík již respektovanou osobností československé etnologie. Na Masarykově univerzitě externě přednášel od třicátých let, značná část jeho vědeckého působení se ovšem doposud odvíjela mimo univerzitní prostředí.

Zájem o tradiční kulturu u něj vycházel z rodinného prostředí a z inspirací rodným krajem – luhačovickým Zálesím. Starší bratr František se podílel akvizicemi na budování sbírek luhačovickeho muzea, s nímž posléze intenzivně spolupracoval i sám Antonín Václavík. Jeho cesta k oboru ale nebyla nijak přímočará. Po absolvování obchodní akademie nastoupil dráhu úředníka, která jej po skončení první světové války přivedla

na Slovensko. Vedle plnění administrativních povinností vystudoval na Univerzitě Komenského v Bratislavě obory zeměpis – etnografii – dějiny umění. Na další odborné směřování měl vliv jeho tehdejší učitel Karel Chotek. Projevilo se to mimo jiné v koncepci knihy o vesnici Charvátský Grób osídlené obyvatelstvem jihoslovanského původu (*Podunajská dedina v Československu*, 1925) i v regionální monografii *Luhačovské Zálesí* (1930), kterou vzdal pomyslný hold svému rodnému kraji.

Zkušenosti z raných muzejních aktivit v Luhačovicích dokázal A. Václavík společně s teoretickými znalostmi zúročit v meziválečném období při zpracování sbírkových fondů a instalaci expozic v několika slovenských muzeích (Martin, Bratislava, Piešťany, Skalica, Trnava). Odborná erudice a osobní kontakty vedly dokonce k nabídce uspořádat národopisné sbírky Pražského hradu. Práce s muzejním materiálem se mu v těchto letech stávala bohatou studnicí poznání a vytvořila předpoklady pro následné publikační výstupy. Patrné je to zvláště ve sféře tradičního textilu a lidového výtvarného projevu, při jejichž interpretaci se snažil uplatnit dobově aktuální funkčně strukturální metodu.

V roce 1934 byl jmenován na Masarykově univerzitě v Brně soukromým docentem a externě zde až do uzavření vysokých škol přednášel. V této době podnikl studijní pobyty v Německu a Polsku, které mu umožnily navázat bližší kontakty se zahraničními etnology. Během protektorátního období působil jako vědecký pracovník Slováckého muzea v Uherském Hradišti, jehož činnosti měl vetknout vědecký základ. Vedle uspořádání sbírek se proto věnoval terénnímu výzkumu a sběrům. Nákladem uherskohradištského muzejního spolku byla v roce 1941 vydána i Václavíkova metodická pomůcka pro muzejní práci *Zrnko k zrnečku. Návod jak shromažďovati doklady lidové kultury v oblasti jižní a jihovýchodní Evropy*.

Po skončení války Antonín Václavík již natrvalo zakotvil na brněnské univerzitní půdě, kde až do své smrti v roce 1959 vedl etnologický seminář. Přestože musel po roce 1948 čelit tlaku marxisticky orientovaných etnografů, kteří jej osočovali jako buržoazního představitele ahistorické koncepce v národopisu, spadá do těchto let vydání několika zásadních Václavíkových prací. Pro zahraničního čtenáře byla určena publikace o lidovém textilu, tkaninách a výšivce vydaná v něm-

čině, francouzštině a angličtině (česky až v roce 2009 jako *Textil v lidové tvorbě*). Tradičnímu oděvu byla věnována i analytická práce *Genese obřadních plachet koutnice a úvodnice* (1958), v níž prokázal důvěrnou znalost terénního materiálu a muzejních sbírek na Moravě, na Slovensku a ve Slezsku. Orientace v dokladech o užívání těchto textilií ve větším geografickém prostoru mu umožnila sledovat vybraný kulturní prvek v širších sociokulturních souvislostech.

Dlouhodobý zájem o výroční obyčej hodlal Antonín Václavík zúročit v monografii *Výroční obyčej a lidové umění*, která ale vyšla až posmrtně (1959). Výklad o vazbách mezi lidovými výtvarnými projevy a obyčejovou kulturou, či o vztahu k lidové religiozitě a magii měl být pomyslným vyvrcholením jeho badatelského díla. Ideologický tlak na autora a necitlivé zásahy redaktorů do textu však práci v jejích upravených částech poněkud znehodnotily.

Přestože interní působení Antonína Václavíka na půdě Masarykovy univerzity trvalo pouhých 14 let, v průběhu tohoto období se mu podařilo vychovat první generaci etnologů, kteří našli uplatnění nejen na univerzitě samotné, ale i v muzejní a aplikované sféře a na pracovištích Akademie věd. Proto a také s ohledem na širší jeho dalších odborných aktivit je Antonín Václavík oprávněně nazýván zakladatelem moravské národopisné školy.

Richard Jeřábek (1931–2006)

Od národopisu k evropské etnologii

Téměř půl století (1959–2006) se výraznou měrou podílel na profilaci jednoho ze dvou českých univerzitních pracovišť etnologie. Richard Jeřábek náležel do silné generace, která po druhé světové válce zahájila své univerzitní studium a záhy i aktivně vstupovala do dalšího směřování oboru. Vedení dnešního ústavu evropské etnologie se ujal v roce 1959 po náhlé smrti Antonína Václavíka. Čtyři roky před tím R. Jeřábek úspěšně ukončil studium národopisu a dějin umění a již od roku 1953 působil jako asistent (posléze odborný asistent) etnografického semináře. Počáteční badatelský zájem směřoval spíše k materiální kultuře a tradiční obživě a byl motivován záměrem A. Václavíka zpracovat regionální monografii etnografického regionu Valašsko. Již v této době je v publikovaných časopiseckých studiích a posléze i v kandidátské práci *Karpatské vorašství v 19. století* (1961) patrný Jeřábkův potenciál širšího historicko-etnologického komparativního výzkumu, který se uplatňoval na prostoru nadregionálně utvářených kulturních areálů. V šedesátých letech se R. Jeřábek úspěšně habilitoval (1962–1963) a posléze byl v roce 1968 jmenován profesorem. Společně se svými generačně blízkými kolegy (D. Holý a V. Frolec) stál v této dekádě u zrodu publikací o Podluží (1962) a Horňácku (1966), které moderní formou rozvíjely koncepci regionálních monografií.

Ze studia regionálních forem tradiční kultury vyplynula další výzkumná témata Richarda Jeřábka a sice proces formování etnografických regionů a teoretické problémy spojené s jejich vymezováním. V širší historické perspektivě se snažil poukázat na dynamičnost tohoto procesu a chybnost některých stereotypně konstruovaných obrazů o etnografické rajonizaci střední Evropy. Příspěvkem k důkladnějšímu poznání raných prací věnujících se tradiční kultuře se stala antologie *Počátky národopisu na Moravě* (1997).

S ohledem na studijní kombinaci národopis – dějiny umění směřovala jedna z linií badatelského zájmu R. Jeřábka k problematice ikonografie a lidové výtvarné kultury. Zaměřoval se

